

Jemlje se za to napravo kaka brenta ali pa kad, kamor se poleti in v jeseni mečejo z drevja padle jabelka, hruške, slive, češplje, razni sadni obreski, z eno besedo vse sadje, naj je zdravo ali nagnjito, otolčeno ali červivo, kakor tudi drobnice, lesnike, preše od sadja itd.; zastran snage se kad s kako plahto ali rijuho pokrije. Kadar se hoče iz te mešanice jesih napravljati, naj se vse skupaj dobro stolče, da je kakor močnik gosto, potem se z vodo zalije, na sonce ali pa v hiši na kak gorak kraj postavi. Kmalo se začne zmes kisati. Takrat se morajo pene pridno posnemati, in ko je kisanje nehalo, se jesih v kak vinsk sod, ali pa saj v tak pretoči, kjer je bil že popred jesih. Potem se pustí v omenjeni posodi še na gorkem, dokler se popolnoma ne skisa. Da se kisanje pospeši, se mu pridene nekoliko jesihove matere, ali nekoliko bokalov dobrega vinskega jesiha ali pa tudi dobrega žganja. Čez 5 ali 6 tednov se učisti, in se zná tudi v steklenice ali v drug sod pretočiti in v hram postaviti.

Kdor hoče na to vižo iz sadja jesih napravljati, naj vé, da so jabelka za to veliko boljše kakor pa hruške. Nareja se jesih pa iz tega ali unega sadja na enako vižo.

Nekoliko od mer in teht.

Cesarske postave ukazujejo, naj se v prodajanji in kupovanji le rabijo avstrijske ali dunajske mere in tehte; tudi v šolah se računstvo sploh ozira le na tiste.

Vendar v navadnem življenji ima vsaka dežela, večkrat tudi vsaka stran kake dežele, še vedno svoje lastne mere in tehte. Naši domači stavbarji najraje še merijo na komolce; naši kmetje prodajajo žito le na mernike, primorci vino ponujajo le na kvinče, domače platno se šteje le na pedi in lekate.

To ravnanje ne dela nobene zmešnjave ali krivice, kjer je stara domača mera v pripravi razmeri s postavnimi merami. Na priliko: mernik zdaj nič ne moti, kjer se šteje za pol vagána (mecna); drugač je s starim mernikom, ki le z verhom daje pol vagána; drugač tudi z neko merico, ki derži nekaj čez 5 bokalov, in je še pri duhovskih in šolskih bérah ali kolekturah sém ter tje v navadi.

Vipavski kvinč se lahko poštevá, ker je ravno pol-drugo postavno vedro; težje je z nekaterimi dolenskimimi vedri, ki imajo po 32, po 15 bokalov. Naš stari komolec tudi z dunajskim sežnjem ni navskriž, ker obsega ravno poldrugi čevelj ali četert sežnja; drugač pa je z lektom ali lekatom, starim krajnskim vatlom in s staro pedjo. Lekati ali loket obsega 3 stare vatte, stari vatel pa 4 stare pedi ali $3\frac{1}{2}$ pavcov; nasprot je dunajski vatel $29\frac{3}{5}$ pavcov, kar ne daje lahke razmere. Tkavska palica shaja proti dunajskemu vatlu, vendar ni povsod enaka; v Bistrici na Pivki je poldrugi vatel, v Novem mestu pa 2 vatla. Na Krasu je namesti funta navadna librica, menim, da beneška, ktera je toliko manjša, da 100 libric daje 85 dunajskih funtov.

Kakor na Kranjskem, tako je z domačimi merami in tehtami tudi drugod po slovenski zemlji. Na Koroškem in Štajarskem imajo za žito birgelj (Viertel, Vierling), pa tisti si ni povsod enak; marburski birgelj je $1\frac{2}{5}$ vagána, celjovski pa je manjši, če prav vé. V Terstu je bil stár navadna žitna mera, kakor kdaj tudi na Krajnskem; pa krajnski stár je deržal 2 vagána, teržaški pa manj. Na Štajarskem imajo tekavci tudi svoj stari vatel, ki je pa večji kot dunajski, in manjši kot krajnski; nasprot je v Primorji znan beneški brač, ki je manjši kot dunajski vatel. In tako je morebiti še s ktero drugo mero ali tehto.

Za pravičnega in poštenega terževanja voljo, je gotovo veliko na tem, da se natanko vé razmera med postavno avstrijsko in navadno domačo mero ali tehto. Zategavoljo so deželne vlade tudi odločile in v deželnih

vladnih listih na znanje dale, kako da stoji ta razmera; te naznanila so se še posebjaj poslale šolskim nadzorništvom in osebam, naj bi se tudi v šolah pri podučevanju oziralo na postavne in na domače mere in tehte. Vendar iz teh naznanil se kaže, da nekatere domače mere še potrebujejo posebne določbe; deželnim vladam namreč ni bilo še zadosti vedeža danega za vse. Na priliko: krajnski lekat in vatel se ne kaže določen, tudi ne novomeška palica; enako ne teržaški stár, polovnik in bokal, ali mala krajnska merica; štajarske mere so bolj razvidne; zastran koroških ne vé m še nič reči. Prav bi bilo, da bi vse to, kar je v deželi bolj navadno, se bolj razločilo in naznanilo.

Za občnega prida voljo sem iskal v „Koledarji“ znamenovati vse bolj znane mere in tehte, ki se rabijo na slovenski zemlji. Ali so vse tiste prav določene, kar se jih ne nahaja v vladnih listih, se ne prederzmem terditi; tudi ne vé m, ali bi ne bilo bolje, vzeti več desetink, saj treh, kot pa ste v „Koledarji“ le po dve postavljene; pa saj nekaj je s tem storjeno.

Morebiti bi ne bilo napačno, naj bi se po „Novicah“ ali po drugi pripravi poti kaj več na znanje dale vse tiste domače mere in tehte, ki še niso zadosti razjasnjene v oziru na postavne avstrijske mere in tehte. Naj šolniki pri svojih učencih tudi ne prezirajo tereči; zakaj treba je, da je uk vés djansk ali praktičen.

Hicinger.

Kako se ljudska šola kmalo napravi. *)

Za napravo šole je naj pred treba dobre volje. Pogostna misel na kmetih je, da s šolo se naklada nov davek; davka pa se vsak boji, in siljene reči se ogiba. Da bi se ta misel overgla, se ljudém sploh razlaga, koliko dobička bo šola prinesla njih otrokom; nekterim gré to nekaj v glavo, nekterim ne; pravijo, da nimajo otrok. Mora se pa še eno pomniti: Naprava šole je dobro delo, je milošina, je dar, ki se podeljuje ubogajme, in izplačuje na unem svetu. Dobro dela usmiljenja vsakteri vé šteti, pa telesne marsikteri bolje zná, kakor duhovne; naj pomni tedaj vsak, da s šolo se opravlja duhovno dobro delo, ki se glasi: nevedne učiti. In sicer kakošno dobro delo? za nedolžne otroke, za otroke, od katerih Kristus govori: Kdor otroka v mojem imenu sprejme, mene sprejme. To naj pomni vsakteri, in opravljal bo za šolo prostovoljne dobre dela, in ne posiljenih davkov. Mnogokrat se zgodi, da kdo o svoji poslednji volji velike dari sporočuje za Božjo hišo, za ubožnico ali bolnišnico; na šolo se še ne spomni, in vendar je nevednost duhovna ubožnost, duhovna bolezen, v Božjih rečeh podučen in izvajen otrok pa Božji tempelj. Če ni drugač mogoče, naj se prikrati včasih kak drug dar, da ostane kaj za šolo; res tudi cesarska postava nekaj tirja za šolo.

Za napravo šole je dalje treba umnega pregleda in pridnih rok. Umnega pregleda: dostikrat se z malimi stroški napravi šolska hiša, ako se staro pohoštvo previdno popravi; na kmetih so stroški sploh veliko manjši, kadar ljudje sami dajo in zvozijo kamen, apno, pesek in les, in kadar delavcom sami pripravljajo jedilo. Kadar morajo višje urednije vse stroške preiskati in prešteti, in kadar se morajo ljudje siliti, takrat je šola veliko drajša. Tedaj za umnim pregledom le še dobrih in pridnih rok; in šola je tukaj.

Spomenki starozgodovinski v gornjem Štirskem.

Popotovaje po gornjem Štirskem sem tudi prišel v staroslovensko mestice Cirmiah, to je, Čr'mea = Čermena (čerwený) = roth, praediolum Rothenmannum etc. ¹⁾ kjer

*) Iz Hitzingerjevega „Koledarja.“

¹⁾ Glej Šafaříks „Slaw. Alterthümer“ II. str. 342.

sem še našel medličnimi nizkimi hrami zidovje in razvaline starodavnega časa, ko so Franki ta kraj si podjarmili in tukaj cerkve zidali v lepem gotiškem zlogu. Po mestu gredé se naravnost v veliko cerkvo podam pregledavat nje zlog in starovine; al ostermel sem viditi le samo zmes! Zdelo se mi je, da sedanje ljudstvo ne vé drugače pačiti starih cerkev, kakor da tu ali tam v kakšnem kotu novo luknjo dodela brez slehernega zmislja. Če bi ne stala še stebra, ktera cerkvene dilje podpirata s svojimi križem popletanimi vejicami, in nekaj podolgastih okinj, ne bi človek mogel spoznati dela iz 1042. leta. ¹⁾ Na tleh se zapazijo kamni iz 15. in 16. stoletja večidel že oglojeni. Ravno tako se še najde v drugi cerkvi snežne matere Božje v stranski kapelici dvojčni stol z umetnimi vrezki, na katerih je leto 1514 in imeni „Fridericus & Leonore“; najberže je ta stol ostanek meniških stolov (Chorstühle) bivšega samostana avguštinskega.

Več kaj spomina vrednega se komaj najde. Kar sem drugod zapazil, so imena sél nekdanjega bivanja Slovencev v teh krajih.

Tukaj Vam nekoliko takošnih pošljem, ktere se nahajajo v starih admontskih urbarskih bukvah, in obširno v Muharjevi štirski zgodovini. — V okrajni sv. Gala je potok „Laussachbach“ (Lusach). Po razlagi ostroumnega Benfeya ²⁾ bi bila korenina imena „Luzach“ sansk. rúg = brechen. Sansk. oblika rúg je podobna gerški = λυγ v besedi λυγρός, α, ον, = leiderregend. Dalje pomeni v sanskritu korenika vrák = zerbrechen, zerspalten s prefiksom vi = δι = zer, potem ράκος τὸ = zerbrochenes, zerrisenes, Lücke, Loch, latinski: lacus, palus; starosl. λογχα (luža) Sumpf. — Zastran te oblike primeri posebne imena Lužnik in Lužar tukajšnih prebivavcov. Ravno tako je sedanji „Gleiming“ v okrajni Haus nekdanji Glibenich = gljebnik, kakor spričuje starosl. oblika Глѣбнѣж = luto in haereo ³⁾, Глина = πηλός, argilla = weisse Thonerde. ⁴⁾ Ako se v besedi gljebnik l v prvo-tečno r spremeni, dobimo Grēbnik = Gröbnig, ktera beseda to pomeni, kar Gljebnik. Besed na sufiks ik imamo mnogo v slovenskem jeziku, na priliko: dobrotnik, kolednik, čbelnik, ribnik itd. Planino pri admontskem Halu proti avstrijanskemu imenujejo tukaj Polane, ktera beseda ima vendar le močno slovensk glas; to poterjujejo Poljane ob Kopi in ljubljansko predmestje Poljane. Tudi v imenih krajev, kot Friesach (brezje), Frodniz = Uroudnitz (Frenz) pri starem tergu, Piscovesdorf (zdaj Büschendorf) najdemo čisto slovenske korenike. Sedanji Irding se nahaja v admontskih urbarskih knjigah s slovensko obliko Idenich, parochia Jedenike, Schladming = Slaben.

Ker pa etimologične preizkave pri naših učnih le malo veljavnost imajo, ako jih historiska resnica ne razjasni, naj torej nekaj spomnim, kar bo dokaz mojih etimologiških sporočil. V starem rokopisu 12. stoletja se bere, ⁵⁾ da je nek plemenit Slovenec pri sv. Mihelu nad Ljubnem (Leoben) kapelico sv. Valpurgé sozidal: „Ex nobili prosapia ortus Trizislaw cum uxore sua Zlawa eandem ecclesiam in honorem S. Walpurgis in praedio hic fundaverunt.“ (Muhar II. 27. Anmerkung).

Torej zgodovinsko gotovo je, da Slovenci so zgornjo in spodnjo Avstrijansko in Norikum do 9. stoletja v svoji oblasti imeli, kjer se še takšni ostanki slovenskih plemenitašev ob začetku 12. stoletja nahajajo.

Vprašal bi me pa kdo sedaj: kako je mogoče, da so Slovenci iz teh krajev do zadnjega vsi zginili in kdaj? — Navadno je sicer, da preseljevalci svoj jezik sčasoma v novi deželi zgubijo, kamor se preselijo; pa tako se ni

zgodilo takrat, ko so Franki med Slovence prišli. — Stiska spredej od Frankov, zadej od Obrov je prisilila, da so Slovenci svoje šege in jezik pomešali ali pa v druge kraje pobegnuli, kjer so zopet svoje bratce našli, s kterimi so se združili. Drugi pa, kteri so med Franki zaostali, so bili prisiljeni si nemški jezik priobčiti in se celó ponemčiti. Karol véliki je med Slovence Bavarov naselil in v njih dežele nemške grofe na oskerb poslal, ¹⁾ kteri so jim zadnjo trohico svobode odvzeli. Enaka osoda je tudi polabske Slovence zadela. Vzrok ponemčenja pri teh in onih je, kakor Henning piše, huda strast Nemca do Slovence: „Man hat nach etmaliger Ueberwältigung die Wenden so tief heruntergeworfen, dass man sie fast für unehrlich erklärt, sie von allen Zünften ausschliesst, — damit sie nicht wieder emporsteigen möchten“ itd. ²⁾ Kadaj so Slovenci iz paltavske in aneske doline (Palten- und Ennstal) zginili, bi menda sledeče čertice dokazale, ktere nam osnovansk list (Stiftungsurkunde) admontskega samostana v pretres podeli; te so: „silvam, quam habuerat ex septentrionali parte anesi fluminis, a Glabachoem silvam versus Wenge et Puchave, Fonestum Ediltschach usque in medium fundum Tradnitze etc.“ Dalje berem v tem rokopisu, da so prvi menihi samo pri Halu in Ardningu nekaj ljudi našli (1074), drugi kraji so bili pusti in divji, dokler je niso marljivi samostanci v prijazneraje spremenili. Po tem ko se je enkrat samostan uredil, je začelo število ljudstva rasti tako, da je v 13. stoletju že 300 pohištev v admontski in 150 v Šent-Galski dolini nastalo. Od te dōbe so pričeli cerkve zidati in ljudstvo bolj podučevati, ktero je bilo temelje sedanjih Nemcov. Pred njimi so pa bili Slovenci po slovenskih holeh (Tauern). Šafařik „Slaw. Alterthümer“ II. 343.

Enrik Rešek.

Ozir po domačii.

Bleško jezero, prelepi kraj. *)

Krajnsko nima kraja lepšega, kakor je Bled, in lahko se ta stran meri z marsiktero slovečo v družih deželah. Mirno tiho jezero z bistrimi vodami, krog tistega prijazne trate, sém ter tje olepšane z belimi hišicami, na sredi obrašen otok s cerkvijo Marije Device, pri kraji na stermi pečini stari blejski grad s svojimi sivimi zidovi, pod gradom pa zopet cerkev farna in premožna vas, na drugi strani tik jezera zdravilne toplice, in zadaj v okolici nižji griči, in v daljavi beli snežniki z veličanskim Triglavom: tacega pogleda, in tolicih lepotij skupaj zbranih ni lahko najti.

Prelepi kraj je zgodaj vabil ljudi na-se, in pravljica govori, da je še v paganskih časih na otoku stal tempelj nekega božanstva; to pa je gotovo, da je bil mični otok zeló zgodaj posvečen Božji Materi. Iz pisem se vé, da nekoliko potem, kar je cesar Henrik II. blejski grad v dar dal Briksenski škofii leta 1004, je bila po korarjih in ljudstvu na jezeru kapelica postavljena v čast Marije Device, in da je ondi stanoval mašnik, ki se je prošt imenoval; tak prošt, Henrik po imenu, se nahaja že leta 1238. Iz te okolišine izvira tudi ime proštija, ki še zdaj ni pozabljeno. Cerkvica je bila pozneje prezidana v gotiški šegi, in ljubljanski škof Sigismund Lamberg jo je posvetil leta 1465; sedanja cerkev pa je bila sozidana leta 1699, bolj v novi podobi, in zvonik stoji posebej. V altarjih so dobro izobražene podobe, in v zakladnicah bogate mašne oblačila; tudi je cerkev sploh dobro previdena s premoženjem. Razun cerkve je na otoku še stanovališče duhovno in hišica nekdanjega puščavnika. Spomina vredno je, kako je leta 1813 blejsko ženstvo ubranilo, da francozki davkar ni oropal cerkve in podobe Marije Device na jezeru. Vsi čolni

¹⁾ Glej Muhars „Steierm. Geschichte“ III. str. 150. ²⁾ Glej Benfey „Griech. Wurzellex.“ II. 16. ³⁾ Glej Benfey „Griech. Wurzellex.“ II. 119. ⁴⁾ Miklosić „Lex. ling. slov. vet. dial.“ ⁵⁾ „Admonter Saalbuch“ III. 146. Pis.

¹⁾ Glej Linhart „Geschichte Krains“ II. 174 — 177. ²⁾ Glej „Miklosić „Slawische Bibliothek“ II. 115. Pis.

*) Iz Hitzingerjevega „Koledarja“ za pokušnjo.